
Açık ve Mevcut Tehlike Kriteri ve Türk Hukuk Sistemine Yansımaları

Yaşar Salihpaşaoğlu

I.Giriş

17.09.1787 tarihinde kabul edilen Birleşik Devletler Anayasası'na 1791 yılında eklenen "Haklar Bildirgesi" (The Bill Of Rights)¹ ile diğer birçok özgürlükle birlikte düşüncüyü açıklama özgürlüğü de Anayasal garanti altına alınmıştır. Haklar Bildirgesi'nin ilk maddesine(The First Amendment) göre, "Kongre, bir dinin kurulmasını yasaklayan ya da bir dinin gereklerinin serbestçe yerine getirilmesini yasaklayan, söz ya da basın özgürlüğünü kısıtlayan ya da insanların sükûnet içinde toplanma hakkını ve şikâyetlerini bildirmek için dilekçe verme hakkını kısıtlayan bir yasa yapamaz."²

Bu hüküm Amerika'da ifade özgürlüğünün mutlak olduğu ve hiçbir şekilde sınırlandırılmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim Birinci Değişikliğin lafzından hareketle ifade özgürlüğünün sınırsız olduğunu ileri süren yaklaşım, Yüksek Mahkeme tarafından benimsenmemiştir. Bu mutlakçı yaklaşımın yerine, Yüksek Mahkeme ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamaları değerlendirirken "kötülük eğilimi", "dengeleme" ve Amerikan Hukuk

Bu makale hakem denetiminden geçirilmiştir.

Yaşar Salih Paşaoğlu Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim görevlisidir.

¹ GÖZE, Ayferi: *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Genişletilmiş 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s. 493; GEMALMAZ, Mehmet Semih: *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s.48.

² ZELEZNY, John D.: *Communications Law, Liberties, Restraints, and the Modern Media*, Second Edition, Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1997, s., s.35; GÖZE, Ayferi: a.g.e., s. 511.

Yaz-Sonbahar 2008, Sayı: 51-52, s. 231-243.

Tarihinin en ünlü formülasyonlarından olan³ “açık ve mevcut tehlike” gibi çeşitli kriterler geliştirmiştir⁴.

Biz bu makalede şöhreti Amerika sınırlarını aşan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasından sorumlu kurumlar dahil⁵ bir çok ülkenin yargı sisteminde kullanılan⁶ “açık ve mevcut tehlike” kriterini ve bu kriterin Türk Hukuk Sisteminde oynadığı rolü inceleyeceğiz.

II. “Açık ve Mevcut Tehlike” Kriterinin Ortaya Çıkışı

Günümüzde ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının evrensel standartlarından biri olarak kabul edilen “açık ve mevcut tehlike” kriteri ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'na girdiği; grevcilere, anarşistlere ve komünistlere karşı katı bir tutumun takınıldığı, hoşgörü ışığının yerini sansür ve karanlığın aldığı bir dönemde⁷ kabul edilen Casusluk Kanunu'nun (Espionage Act) uygulanması ile ortaya çıkmıştır. Kanun 25 Haziran 1917 tarihinde ABD'nin I.Dünya Savaşı'na girmesinden yaklaşık iki ay sonra kabul edilmiştir. Bu Kanuna göre, Amerika Birleşik Devletleri savaşırken, askerî kuvvetlerin itaatsizlikte bulunmalarına, ihanet etmelerine, ayaklanmalarına ve görevi reddetmelerine kasten sebep olmak ya da kasten asker toplanmasına engel olmak suç kabul edilmekteydi.⁸

İfade özgürlüğüne yönelik en önemli saldırılar bu Kanunun yürürlükte olduğu I.Dünya Savaşı esnasında olmuştur. 1917 ve 1918 yıllarında söz konusu Kanunun ihlâl edildiği gerekçesiyle 2000'den fazla dava açılmış ve bu davaların yaklaşık 900 tanesi mahkûmiyetle sonuçlanmıştır.⁹

Bu mahkûmiyetlerin bir kısmı Yüksek Mahkemeye götürülmüş ve Yüksek Mahkeme verdiği kararlarla Birinci Değişiklik (The First Amendment) doktrinini geliştirmeye başlamıştır.¹⁰ Bu anlamda dikkat çeken ilk karar, Sosyalist Parti'nin genel sekreteri olan Schenck ve bazı arkadaşları hakkında; asker toplamayı engellemek ve orduda itaatsizliğe sebep olmak amacıyla bir takım broşürleri bilerek dağıtmak suretiyle Casusluk Kanunu'nu (Espionage Act) ihlâl ettikleri gerekçesiyle açılan davada verilmiştir.¹¹

³ BARNUM, David G.: “The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law”, *San Diego International Law Journal*, Volume:7, 2005-2006, s.263.

⁴ ARSLAN, Zühtü: “ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü”, ARSLAN, Zühtü(Der.): *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003, içinde s. 29.

⁵ Örnek olarak bkz. *Gerger v. Turkey*, Hâkim Bonello'nun çoğunluk görüşüne katılan ayrı gerekçesi.

⁶ ARSLAN, Zühtü: “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: ‘Açık ve Mevcut Tehlike’nin Tehlikeleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl:6, Sayı:24, Ankara, 2001, s. 20.

⁷ TRAGER, Robert- DICKERSON, Dona L.: *Freedom of Expressions in the 21 st Century*, Pine Forge Press, California, 1999, s.59-60.

⁸ Geniş bilgi için bkz. CARROLL, Thomas F.: “Freedom of Speech and of the Press in War Time the Espionage Act”, *Michigan Law Review*, Volume: XVII, No:8, 1919, s.641; ZELEDNY, John D.: a.g.e., s.74; BARNUM, Davis G.: a.g.m., s. 268-269; EMERSON, Thomas I.: “Freedom of Expression in Wartime”, *University of Pennsylvania Law Review*, Volume:116, 1967-1968, s. 980.

⁹ ZELEDNY, John D.: a.g.e., s.74; EMERSON, Thomas I.: a.g.m., s. 981.

¹⁰ EMERSON, Thomas I.: a.g.m., s. 981.

¹¹ *Schenck v. United States*, 249 U.S. 47, 1919.

Bahsi geçen eylem nedeniyle Casusluk Kanunu'na muhalefetten suçlu bulunan davacılar, Kongrenin ifade ve basın özgürlüğünü engelleyen nitelikte düzenlemeler yapma yetkisini kısıtlayan Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda yapılan Birinci Değişikliği ileri sürmüşlerdir. Davalıların savunmasını yerinde bulmayan ve mahkûmiyeti onaylayan Yüksek Mahkeme'nin kararını açıklayan Yargıç Holmes, bu iddiaya şu şekilde cevap vermiştir: “Davacıların dağıttığı broşürlerde yer alan ifadeler, normal zamanlarda, Anayasanın koruması altındadır. Fakat her hareketin mahiyeti, yapıldığı koşullara bağlıdır... Her davada halledilmesi gereken temel mesele; kelimelerin, Kongrenin önlemede haklı olduğu ciddi ve önemli kötülükleri meydana getirecek **açık ve mevcut bir tehlike** oluşturabilecek şartlar altında kullanılıp kullanılmadığıdır. Bu bir yakınlık ve derece meselesidir. Bir millet savaştayken, barış zamanında söylenebilecek birçok sözün dile getirilmesine, müsamaha gösterilmeyecektir...”¹²

İlk olarak bu davada kullanılan “açık ve mevcut tehlike” kriteri; devletin kendi maddî varlığını tehlikeye düşürebilecek ifadelerin varlığı durumunda, daha baştan onları yasaklanabilmesine olanak sağlayan, düşüncelerin yasaklanması için ifadelerin tehlikeli olmasını yeterli kabul eden “zararlı eğilim” kriterine¹³ göre çok ileri bir aşamadır. Bununla birlikte söz konusu kriterinin bu davada nasıl uygulandığı konusunda çeşitli soru işaretleri vardır.

Birincisi, Holmes'un Schenck kararında “açık ve mevcut tehlike” kriterini gerçekten kullanıp kullanmadığı açık değildir. Holmes kriteri söz konusu kararda telaffuz ettiği hâlde bunu somut olaya nasıl uyguladığını belirtmemiştir. İkincisi, savaşın devam ediyor olması ve bildirinin askere yazılan bazı kişilere gönderilmiş olması dışında söz konusu olayın “açık ve mevcut bir tehlike” oluşturduğu sonucunu ortaya çıkarabilecek herhangi başka bir delil sunulmamıştır.¹⁴ Ayrıca “normal zamanlar” ifadesinin kullanılması ve savaş hâli gerekçe gösterilerek mahkûmiyetin onaylanması, bu kriterin konjonktüre göre yorumlanacağına işaretini vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin gergin olduğu 1950'li yıllarda ise, bu durum çok daha net bir biçimde kendisini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşının sonundan 1960'lı yıllara kadar devam eden ve daha sonraları “McCarthyizm” olarak adlandırılan komünist düşmanlığının hâkim olduğu dönemde “militan demokrasi”¹⁵ anlayışını benimseyen Yüksek Mahkeme, anti-komünist uygulamaları bu kriteri esas alarak desteklemiştir.¹⁶

¹² BARNUM, Davis G.: a.g.m., s. 272; EMERSON, Thomas I.: a.g.m., s. 983; ARSLAN, Zühtü: a.g.e., s. 56; GÜRAN, Sait: *İfade Hürriyeti Üzerinde İdare'nin Yetkileri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 289, İstanbul, 1969, s. 141.

¹³ “Zararlı Eğilim” kriteri için bkz. BLOUSTEİN, Edward J.: “The First Amendment ‘Bad Tendency’ of Speech Doctrine”, *Rutgers Law Review*, Volume: 43, 1990-1991, s. 507 vd.(507-538); RUHİ, Mehmet Emin: “ABD’de Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün Sınırlandırılmasında Uygulanan Ölçütler ve Bozguncu Faaliyetlere Karşı Alman Önlemler Çerçevesinde Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü”, *Kazancı*, Nisan 2005, Sayı:8, s. 10-12; TURHAN, Mehmet: “Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl:1988, Sayı:4, s.102.

¹⁴ BARNUM, Davis G.: a.g.m., s. 272.

¹⁵ Militan Demokrasi için bkz. HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000; AKAD, Mehmet-VURAL DİNÇKOL, Bihterin: *Genel Kamu Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 291-296.

¹⁶ Komünist Partinin liderleri olan başvuru sahipleri Smith Kanunu'nun “...Birleşik Devletler'deki herhangi bir

III. “Açık ve Mevcut Tehlike” Kriterinin Gelişimi

Schenck kararıyla temelleri atılan “açık ve mevcut tehlike” kriterine göre, ifade özgürlüğü ile ilgili davalarda bakılması gereken şey, dava konusu olan sözcüklerin açık ve mevcut bir tehlike oluşturacak şekilde kullanılıp kullanılmadıklarıdır.¹⁷ Eğer kullanılan sözler ve ifadeler, kamu düzeni için açık ve mevcut bir tehlike (clear and present danger) oluşturmuyorsa kısıtlanamaz, yasaklanamaz ve cezalandırılmaz. Sözleri ve ifadeleri sınırlayan herhangi bir önlemin haklılığının kanıtlanabilmesi için, kamu çıkarının tehlikede olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Ancak bu tehlike şüpheli ve uzak bir tehlike değil, açık ve yakın bir tehlike olmalıdır.¹⁸ Bu kriterin mimarlarından biri olan Yargıç Brandeis’in Whitney kararına yazdığı “mutabık ayrı görüşü”nde yer alan ifadeler bunu vurgulamaktadır. Yargıç Brandeis’e göre, “...kullanılan ifade... açık ve yakın bir tehlike yaratmadıkça ya da böyle bir tehlike yaratmayı amaçlamadıkça, ifadeye yönelik kısıtlamanın haklı olmayacağı konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.”¹⁹

Amerikan Yüksek Mahkemesi ifade özgürlüğünün keyfi şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla “tehlike” kavramını nitelendirmiştir. Buna göre, tehlike her şeyden önce “açık” ve “mevcut” olmalıdır. Açıklık, şüpheye yer bırakmayacak şekilde tehlikenin ortada olmasıdır. Tehlikenin mevcut olması ise, kullanılan sözcüklerin zarar yaratma olasılığının kesine yakın olmasını ifade etmektedir.²⁰ Yargıç Holmes’un Gitlow kararına yazdığı karşı oy yazısında, tehlikenin mevcut olmasını “Eğer benim doğru olduğuna inandığım yöntem uygulanırsa davalının görüşlerini paylaştığına inanılan küçük bir grubun hükümeti yıkma girişiminin mevcut bir tehlike oluşturmadığı açıkça görülecektir.”²¹ cümlesiyle ifade etmiş ve tehlikenin açık ve mevcut olması durumunu, bir kişinin dolu bir tiyatro salonunda yalan yere “yangın var” diye bağırması ve paniğe neden olması örneği ile açıklamıştır.²²

Yüksek Mahkeme 1957 tarihli Yates v. United States davasıyla “konuşma” ve “eylem”

hükümeti zor ve şiddet yoluyla devirmeyi ya da ortadan kaldırmayı destekleyen, tahrik eden, telkin eden ya da bunu bir görev, ihtiyaç, arzu edilen ya da doğru bir şey olarak öğreten herhangi bir yazılı ya da basılı matbuatı basmak, yayımlamak, redaksiyonunu yapmak, piyasaya sürmek, dağıtmak, satmak veya alenen göstermek; Birleşik Devletler’de herhangi bir hükümeti zor ya da şiddet yoluyla devirmeyi ya da ortadan kaldırmayı öğreten, savunan ya da teşvik eden herhangi bir dernek, grup ya da topluluk oluşturmak; ya da böyle bir dernek, grup ya da topluluğa bunların amaçlarını bilerek üye olmak ya da üye kaydetmek....” hükmünü içeren 2. ve 3. maddelerini ihlâl etmekten mahkûm olmuşlardır. Yüksek Mahkeme bu mahkûmiyetleri, başvuru sahiplerinin, Hükümeti şartlar elverir elvermez devirmeyi amaçladıklarını, hükümetin zor ve şiddet yoluyla devrilmesi öğretisinin savunulmasının ise, “açık ve mevcut bir tehlike” yarattığını ileri sürerek onaylamıştır. Bkz. Dennis v. United States, 341 U.S. 494, 1951.

¹⁷ Schenck v. United States, 249 U.S. 47, 1919.

¹⁸ GÖZE, Ayferi: a.g.e., s.512.

¹⁹ Whitney v. California, 274 U.S. 357, 1927.

²⁰ ARSLAN, Zühtü: a.g.e., s.30.

²¹ ARSLAN, Zühtü: a.g.e., s.77.

²² Schenck v. United States, 249 U.S. 47,1919. Ayferi GÖZE, açık ve mevcut tehlike kriterinin unsurlarını kısaca şu şekilde sıralamaktadır: 1) İçeriği ve şekli ile söz ve ifade bir tehlike yaratmış olmalıdır. Yakın bir illiyet bağlantısı, zaman olarak yakınlık unsurunun bulunmasıdır. 2) Devletin önlemekte haklı ve yetkili olduğu ciddi ve önemli zarar yaratan bir tehlikenin bulunması. 3) Başvurulan kısıtlayıcı önlem kaçınılmaz ve başvurulabilecek tek önlem olmalıdır. Geniş bilgi için bkz. GÖZE, Ayferi: a.g.e., s.512 vd.

arasında net bir ayırım yaparak “açık ve mevcut tehlike” kriterine yeni bir boyut kazandırmıştır.²³ Mahkemeye göre, Smith Kanunu’nun yasakladığı, bir fiilden bağımsız olarak soyut ilkelerin propagandası değil, hükûmetin güç kullanılarak yıkılması için somut bir eylemin propagandasıdır.²⁴ Bu davada gösterdiği özgürlükçü yaklaşımını daha sonraki davalarda da gösteren Yüksek Mahkeme 1969 tarihli Brandenburg v. Ohio davası²⁵ ile “açık ve mevcut tehlike” kriterini ifade özgürlüğünü daha iyi koruyacak şekilde yeniden tanımlamıştır. Yüksek Mahkeme bu davada, yasadışı bir eylemi doğrudan tahrik eden veya halkın emniyeti için derhal ve hemen bir tehdit yaratan ifadelerin, toplum için açık ve mevcut bir tehlike yaratacağına karar vermiştir.²⁶

IV. Kriterin Türk Hukuk Sistemine Girişi

A. Parti Kapatma Davaları ve “Açık ve Mevcut Tehlike” Kriterinin Telaffuz Edilmesi Başlanması

“Açık ve mevcut tehlike” kriterinin, Türk Hukuk Sistemine girişi özellikle parti kapatma davaları ile olmuştur. İlk olarak 19.07.1995 tarihinde karara bağlanan Sosyalist Birlik Partisi’nin kapatılması davasında Anayasa Mahkemesi tarafından “...Demokrasilerde ırk ayrımcılığı, bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Irk ayrımcılığının aracı durumuna düşen partinin varlığını sürdürmesi yasalar karşısında olanaksızdır. Cumhuriyet Başsavcılığı’nın davalı Parti’nin programında kapatma nedeni olarak gördüğü hususlar, Türkiye Cumhuriyeti için **yakın ve görülebilir bir tehlike** oluşturmaktadır. Böyle bir tehlike içinde bulunan bir devletin de, ülkesi ve ulusuyla bütünlüğünü koruması en doğal hakkıdır....”²⁷ ifadeleriyle dolaylı olarak da olsa kullanılan bu kriter; daha sonraki yıllarda açılan parti kapatma davalarında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan iddianameler ve buna karşı siyasî partilerin yapmış olduğu savunmalarda sıklıkla kullanılmıştır. Bu anlamda Refah Partisi, Demokratik Kitle Partisi ve Fazilet Partisi kapatma davaları örnek olarak verilebilir.

Refah Partisi tarafından verilen 04.08.1997 tarihli ön savunmada; Amerikan Yüksek Mahkemesi kararlarına atıfta bulunularak bir hakkın sınırlandırılabilmesi için o hakkın kullanımının “**açık ve mevcut bir tehlike**” oluşturması gerektiği, potansiyel tehlike ya da yoruma başvurma suretiyle tehlike tespiti yapılarak özgürlüklerin sınırlandırılmayacağı, bir hakkın kullanımının ileride tehlike oluşturabileceği faraziyesi ile kısıtlanmasının söz konusu olamayacağı belirtilmiştir²⁸. Yine aynı davada Anayasa Mahkemesi üyesi Sacit

²³ ARSLAN, Zühtü: “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek...”, a.g.m., s. 20.

²⁴ Yates v. United States, 354 U.S. 298, 1957.

²⁵ Bu davada, Ku Klux Klan liderinin bir gösteri sırasında zencilerin Afrika’ya, Yahudilerin de İsrail’e gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu konuşması üzerine mahkûm olan Ku Klux Klan liderinin mahkûmiyetini Yüksek Mahkeme Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Konuşma metninin tamamı ve kararın gerekçesi için bkz. Brandenburg v. Ohio, 395 U.S.444, 1969.

²⁶ Brandenburg v. Ohio, 395 U.S. 444, 1969.

²⁷ Bkz. E. 1993/4, K. 1995/1, KT. 19.07.1995, AMKD, Sayı: 33, Cilt: 2, s.635.

²⁸ Bkz. <<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1998/K1998-01.htm>>(27.05.2008)

ADALI, karşı oy yazısında, bütün temel hak ve özgürlükler gibi, demokratik bir toplumda ifade özgürlüğünün de sınırının olduğu, Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda, **“açık ve mevcut tehlike”** kavramı altında ilginç bir ölçü getirdiğini ve açıklanan düşüncenin toplum açısından **“açık ve mevcut bir tehlike”** oluşturduğu takdirde yasaklanabileceğini belirterek bu kriteri göndermede bulunmuştur.²⁹

Demokratik Kitle Partisi hakkında açılan kapatma davasında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı sözlü açıklamasında; bütün dünya ülkelerinde *“vatan hainliği”* diye bir kavramın olduğunu, ülke bütünlüğü aleyhine faaliyet göstermenin hem siyasiler için hem de diğer kuruluşlar için vatan hainliği kapsamında mütalaa edildiğini, kendilerinin her şeyden önce ülke bütünlüğünü korumakla görevli olduklarını ve birtakım dış güçlere ve mahkemelere karar beğendirmek zorunda olmadıklarını belirterek **“açık ve yakın tehlike”** kriterinin tüm unsurlarıyla oluştuğu ileri sürmüştür. Sözlü açıklamasında, birtakım dış güçlere ve mahkemelere karar beğendirmek zorunda olmadıklarını belirten Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın, yabancı bir mahkemenin geliştirdiği bir kriteri atıfta bulunması ise ilginçtir.

Aynı Başsavcının daha sonra açtığı ve Fazilet Partisi'nin kapatılmasını talep ettiği iddianamede bu kriteri *“...Fazilet Partisi, yalnız Refah Partisi'nin değil, aslında ülkemizde dini siyasete alet ettiği için kapatılan tüm siyasi partilerin devamı niteliğindedir. Metastas yapan habis bir ur gibi, demokrasimizin sağlıklı işlemesini engelleyen, Anayasal düzenimiz için daima ‘açık ve yakın tehlike’ oluşturmuş bu çeşit partilerin kapatılması, Türkiye Cumhuriyetini sonsuza kadar yaşatabilmenin vazgeçilmez koşuludur... ‘Açık ve yakın tehlike’ şartları oluşmuşsa, tüm Batı demokrasilerinde düşünce hürriyetine bile sınır getirilebilir. Ülkemizde bölücülük ve irtica, ‘açık ve yakın tehlike’ olmaktan çıkmış, yaşanan tehlike hâlini almıştır. Yaşanan tehlike, meşru müdafaa hakkı veren; yani, mutlaka bertaraf edilmesi gereken tehlikedir ve şu anda Türkiye Cumhuriyeti, irtica ve bölücülüğe karşı meşru müdafaa hâlinindedir. Üzerimize düşeni yapmazsak, Türkiye Cumhuriyeti'nde sonun başlangıcı için zemin yaratırız ve bu zemin, maalesef, oluşmaya da başlamıştır...”* ifadeleriyle yer vermiştir.³⁰

Parti kapatma davaları ile birlikte iddia ve savunma makamları tarafından telaffuz edilmeye başlanan *“açık ve mevcut tehlike”* kriteri, Batı standartlarında bir ifade özgürlüğünün sağlanmasını savunan ifade özgürlüğü taraftarlarınca kutsanmaya başlanmış ve bu kriterin mevzuatımıza girmesi hâlinde ifade özgürlüğünün önündeki birçok engelin ortadan kalkacağı zannedilmiştir. Nitekim Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında esen özgürlükçü rüzgarın da etkisiyle bu kriter mevzuatımıza girmiştir.

²⁹ Sacit ADALI'nın Karşı Oy yazısı için bkz. <<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1998/K1998-01.htm>>(27.05.2008).

³⁰ Bkz. <<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K2001/K2001-02.htm>>(27.05.2008).

B) Kanunlarımızda “Açık ve Mevcut Tehlike” Kriteri

“Açık ve mevcut tehlike” kriteri mevzuatımıza ilk olarak Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 17 ve 19. maddelerinde 2003 yılında yapılan değişikliklerle³² girmiştir.

Daha sonra 755 sayılı Türk Ceza Kanunu’nu yürürlükten kaldıran 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu’nda³³ da aynı kritere yer verilmiştir. 755 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 312. maddesine karşılık gelen ve “*halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama*” suçunu düzenleyen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 216. maddesine göre, “*Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından **açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması** hâlinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*” Madde gerekçesinde böyle bir tehlikenin varlığı somut olarak, açıkça tespit edilmedikçe söz konusu suçtan dolayı cezalandırma yoluna gidilemeyeceği belirtilmiştir.³⁴

Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilen “açık ve mevcut tehlike” kriteri, mevzuatımıza girerken küçük bir değişikliğe uğrayarak “açık ve yakın tehlike” şeklini almıştır. Kanun hazırlanırken metne “mevcut” sözcüğünün konulması yönünde verilen önerge reddedilmiş ve böylece “açık ve mevcut tehlike” kavramı ile “açık ve yakın tehlike” kavramlarının aynı olmadığı örtülü bir biçimde ortaya konulmuştur.³⁵ Nitekim düzenleme ile

³¹ Resmî Gazete, Tarih : 8/10/1983, Sayı : 18185.

³² Resmî Gazete, Tarih : 7/08/2003, Sayı : 25192. Bu değişikliklerle, “*Bölge valisi, vali veya kaymakam, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacıyla güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması hâlinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile belirli bir toplantıyı yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir.*” hükmünü içeren Kanunun 17. maddesi, “*Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair **açık ve yakın tehlike mevcut olması** hâlinde yasaklayabilir.*” şeklinde; “*Bölge valisi, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya Milli Güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacıyla güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması hâlinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile bölgeye dahil illerin birinde veya bir kaçında veya bir ilin bir veya bir kaç ilçesinde bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere yasaklayabilir. Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ile bağlı ilçelerin birinde veya bir kaçında bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere yasaklayabilir. Yasaklama kararı gerekçeli olarak verilir Kararın özeti yasaklamanın uygulanacağı yerlerde mutad vasıtalarla ilân edilir.Ayrıca, İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.*” hükmünü içeren 19. maddesi ise, “*Bölge valisi, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında ya da bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir. Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ve suç işleneceğine dair **açık ve yakın tehlike mevcut olması** hâlinde; ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilir. Yasaklama kararı gerekçeli olarak verilir Kararın özeti yasaklamanın uygulanacağı yerlerde mutad vasıtalarla ilân edilir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.*” şeklinde değiştirilmiştir.

³³ Resmî Gazete, Tarih : 12/10/2004, Sayı : 25611.

³⁴ ÖZGENÇ, İzzet: Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, Genel Hükümler, İkinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.964.

³⁵ Söz konusu madde TBMM’de tartışılırken bir milletvekili tarafından verilen önerge ile kanun metnine “açık ve yakın tehlike” ifadesi yerine “açık ve mevcut tehlike” ifadesinin konulmasını istemiştir. “Açık ve yakın tehlike” ibaresinin ifade hürriyeti bakımından kısıtlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu belirten önerge sahibi millet-

değişiklik önergesi karşılaştırılır ve açıklama yapılırken, “*yakın*” ve “*mevcut*” sözcüklerinin aynı anlama geldiğinin belirtilmesine karşın, “*zaten tehlike mevcutsa, suç teşekkül etmiş demektir*” denilerek somuta indirgenğinde dolaylı olarak farklılığa işaret edilmiştir.³⁶ Bununla birlikte madde gerekçesinde ısrarlı bir biçimde “*açık ve mevcut tehlike*” ifadesi kullanılmıştır.

Amerikan Yüksek Mahkemesi’nin geliştirdiği “*açık ve mevcut tehlike*” kriterinin mevzuatımıza girmiş olması, ifade özgürlüğü bakımından olumlu bir gelişme olarak kabul edilse de bu kriterin yargı organı tarafından nasıl yorumlanacağı ve pratiğinin nasıl olacağı daha önemlidir. Nitekim söz konusu kanun maddesi kabul edilirken bir Yargıtay üyesi tarafından ifade edilen “*...nasıl bir formülasyon benimsenirse beminsensin, bu fıkra hükmünün uygulanmasında, hakim %95, buna karşılık kanun metninin %5 oranında etkisi olacaktır.*”³⁷ şeklindeki beyanı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

C) Yüksek Yargı Kararlarında “Açık ve Mevcut Tehlike” Kriteri

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında Amerika Yüksek Mahkemesinin geliştirdiği ve Anayasa Mahkemesi’nin Sosyalist Birlik Partisi’nin kapatılması davasında³⁸ dolaylı olarak kullandığı “*açık ve mevcut tehlike*” kriterinin, Türk Yüksek Yargısı tarafından net bir şekilde kullanımı ilk olarak Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 2004 yılında verdiği bir kararla olmuştur.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, İstanbul’da basılan ve tüm ülkede satışa sunulan bir gazetede yayımlanan “*Çocuklarımıza Sahip Çıkalım*” başlıklı yazının yazarı hakkında verilen mahkûmiyet kararını, “*açık ve mevcut tehlike*” kriterini esas alarak bozmuştur.³⁹

vekili, “*yakın tehlike*” kavramının belirsizliğine vurgu yapmıştır. Ancak bu önerge reddedilerek “*açık ve yakın tehlike*” ifadesi kanunlaşmıştır. Dönemin Adalet Bakanı reddedilen önergenin ceza hukuku tekniği bakımından uygun yazılmadığını, “*açık ve yakın tehlike*”nin net bir ifade olduğunu, tehlikenin “*mevcut*” olması hâlinde ise, suçun teşekkül edeceğini ifade etmiştir. Söz konusu Genel Kurul Tutanakları için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.sorgu_yonlendirme?Donemkod=&Yasama_yili=&BaslangicTarihi=&Bitis_Tarihi=&sorgu_kelime=a%E7%FDk+ve+mevcut+tehlike> (11.10.2008).

³⁶ YALVAÇ, Gürsel: *Yeni Türk Ceza Kanunu*, Adalet Yayınları, Ankara, 2004, s.398-399.

³⁷ Yargıtay 1. Ceza Dairesi Üyesi Osman ŞİRİN’in açıklamaları için bkz. ÖZGENÇ, İzzet: a.g.e., s.963.

³⁸ Bu davada, Sosyalist Birlik Partisi’nin, tüzük ve programının, Birinci Büyük Kongrede alınan kararın, bu karara dayanak oluşturan Genel Yönetim Kurulu raporu ile Genel Başkan ve Genel Başkan Yardımcısı’nın Parti adına yaptığı açıklamaların; Anayasaya ve Siyasal Partiler Kanununa aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

³⁹ Milli Gazetenin, 11.9.2001 günlü nüshasının 12. sayfasında yayımlanan Selahattin Aydar imzalı, “*Çocuklarımıza Sahip Çıkalım*” başlıklı ve “*... yakın tarihimizde dinsizliğin revaçta olduğu bir dönemin yaşandığı, bu dönemde dindarlara manevî işkenceler yapıldığı, çocuk ve gençlerin Kur’an okumalarının engellendiği, Allah diyenlere hakaretler edildiği, hatta Kur’anı müslümanların elinden nasıl alırsanız planlarının bile yapıldığı, aynı zihniyetin bugün de 8 yıllık temel eğitimi millete dayatmak, imam hatip okullarının sayısını azaltmak ve Kur’an kurslarında 12 yaşından küçük çocukların okumasını engellemek suretiyle faaliyetini sürdürmekte olduğu, İslâma karşı ittifak yapan bu fesat ve dinsizlik komiteleri ile onları destekleyenlerin “küfür ehli” bulunduğu, istikbalin yalnız ve yalnız İslamiyetin olacağı...*” içerikli yazı üzerine, yazar hakkında İstanbul 6. Devlet Güvenlik Mahkemesinde, halkı din farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçundan dava açılmış ve yazarın TCK.nun 312/2-son ve 59. maddeleri uyarınca 1 yıl 8 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Yargıtay 8. Ceza Dairesince onanan bu karar daha sonra Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından 23.11.2004 tarihinde “*açık ve mevcut tehlike*” oluşturmadığı gerekçesiyle oy çokluğu ile bozulmuştur.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, bu yazıda kullanılan kimi sözcük ve ifadelerin, tartışılmaz bir değer olarak Anayasa'da Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında kabul edilip, "tüm zamanların doğrusu ve değiştirilemezi" olarak benimsene gelen lâiklik ilkesiyle çelişir mahiyette ölçülere ulaştığını; ancak, çağdaş kurumlara dönük, şiddet içermeyen ve şiddet kısırcılığı bulunmayan açıklamaların düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini⁴⁰; "suç ve cezada kanunilik" ilkesi uyarınca kanun koyucunun, cezaî yaptırıma bağlamadığı bir eylemin, ülke koşulları dikkate alınarak, zorlamalı yorumlarla cezalandırılmasının kuvvetler ayrılığı sistemini zedeler mahiyette olacağını;⁴¹ söz konusu yazının Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin ikinci fıkrasındaki suç öğelerini taşımadığını, yasanın sınırlı olarak tanımladığı farklılıkları kin ve düşmanlığa sevk edecek nitelik ve niceliğe ulaşmadığını, şiddet çağrısı içermediğini, kamu düzenini bozucu mahiyete varamadığını, düşünce ve ifade özgürlüğünün istisnasını teşkil eden kapsama dahil olmadığını, bu nedenle sanığın eyleminde suç teşkil eden bir hâl görülmediğini;⁴² Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen suçun oluşması için halkın devlete karşı değil, birbirine karşı kamu düzenini bozacak bir şekilde kin ve düşmanlığa tahrik edilmesi gerektiğini; bu madde ile korunan hukuksal değerlerin "devlet düzeni" değil, "kamu düzeni" olduğunu; Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin "kamu düzeni aleyhine cürümler" arasında düzenlendiğini, bu maddede 06.02.2002 tarih ve 4744 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle söz konusu metne "halkı birbirine karşı" ibaresi eklenmek suretiyle bu hususa açıklık kazandırıldığını; çağdaş demokratik ceza hukukunun soyut tehlikeyi değil, somut tehlikeyi suç hâline getirdiğini, değişik maksatlarla yapılan açıklamaları, gerçek unsurları itibarıyla belirlenmiş bir tehlikeyi ortaya çıkarmaları hâlinde cezalandırdığını, bu yaklaşımın Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin geliştirdiği "**açık ve mevcut tehlike**" kriterine de uygun olduğunu belirterek söz konusu kararı bozmuştur.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, bu kararından çok kısa bir süre sonra, benzer içeriğe sahip bir başka yazıdan⁴³ dolayı, önceki kararıyla taban tabana zıt bir başka karar ver-

⁴⁰ CGKK., E. 2004/8-130, K. 2004/206, KT. 23.11.2004, YKD, Cilt: 31, Sayı: 3, Mart 2005, s. 440.

⁴¹ CGKK., E. 2004/8-130, K. 2004/206, KT. 23.11.2004, YKD, Cilt: 31, Sayı: 3, Mart 2005, s. 441.

⁴² CGKK., E. 2004/8-130, K. 2004/206, KT. 23.11.2004, YKD, Cilt: 31, Sayı: 3, Mart 2005, s. 442.

⁴³ Tüm ülkede satışı sunulan yaklaşık 30.000 tirajlı bir gazetede köşe yazarlığı yapan Mehmet Şevket Eygi, "Din Düşmanlığı Terörü" başlığını taşıyan ve söz konusu gazetede 15.11.2000 günü yayımlanan yazısında özetle şu görüşleri dile getirmiştir: "...Dünyanın hiçbir medenî, ileri, sağlıklı, hukuklu ülkesinde dinsiz ve şirret bir azınlığın, o ülkede hâkim olan dine ve dinlere savaş açtığı, saldırdığı, hakaretler savurduğunu göremezsiniz. Böyle bir gerilik ve medeniyetsizlik bize, bazı üçüncü dünya ülkelerine mahsustur. Milletinin dinine, imanına, inandığı gibi yaşamak hürriyet ve hakkına karşı gelenler halk yığınlarını devletten soğutmak ve böylece, dolaylı bir şekilde Türkiye'nin temellerini dinamitlemek, ülkeyi çökertmek istiyorlar... İslâm'a ve Müslüman halka düşmanlık yapanların hepsi sabetaycıdır demiyorum ama onların içinde çok militan, çok azılı, çok ileri giden Selânik dönemleri vardır...Türkiye'de siyasal İslâm varmış ve bu bir tehlikeymiş. Siyasal Masonluk, siyasal Sabetaycılık, siyasal dinsizlik, siyasal ilhad oluyor da siyasal İslâm niçin olmayacakmış?...Devletin temel nizamlarının masonluk, dinsizlik, ateizm, Rotaryenlik, Lionsçuluk, sabetaycılık üzerine oturtmak maksadıyla propaganda yapmak, faaliyette bulunmak serbest, ama Müslümanlar'ın İslâmî hükümleri hayata hâkim kılmak için çalışmaları yasak. Böyle hürriyet, böyle demokrasi olur mu?...Müslümanların başlarına gelen felaketlerin asıl sebebi din sömürüsü yapılmasıdır... Dinsizlere en büyük kozu bu sefiller ve sürüngenler vermiştir..." Millî Gazete, 15.11.2000, s.2.

miştir.⁴⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu sonraki kararında, önceki kararın Kurulun yerleşik görüşünü yansıtmadığını ve içtihat niteliği taşımadığını⁴⁵, söz konusu yazının halkın bir kesimini diğer kesimine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde düşmanlığa ve kin beslemeye açıkça tahrik ettiğini belirterek sanık hakkında verilen mahkûmiyet kararını onamıştır. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun, bir önceki kararıyla çelişen bu kararını da **“açık ve mevcut tehlike”** kriterine dayandırması ise ilginçtir.⁴⁶

Bu karar ve Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin *“McCarthyizm”* olarak adlandırılan komünist düşmanlığının hâkim olduğu dönemde verdiği kararlar, ifade özgürlüğü taraftarlarından bazılarının kutsal bir değer gibi sahip çıktıkları *“açık ve mevcut tehlike”* kriterinin, aslında zannedildiği kadar güçlü bir koruma sağlamadığını ve istendiğinde özgürlükleri sınırlandırmak için de kullanılabileceğini göstermektedir.

V. Sonuç

Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilen ve Amerika Birleşik Devletleri'nin sınırlarını aşan *“açık ve mevcut tehlike”* kriterinin **“Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu”** ve **“Türk Ceza Kanunu”**nda yapılan değişikliklerle mevzuatımıza girmesi ifade özgürlüğü bakımından önemlidir. Ancak bir toplantının ne zaman suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike oluşturacağını; bir beyanın ne zaman kin ve düşmanlığa tahrik, ne zaman sert bir eleştiri olduğunu ve bunun kamu düzeni için bir tehlike oluşturup oluşturmadığını belirleyecek olan yargı organıdır.⁴⁷ Yargının *“özgürlükleri daraltıcı yorum”* yapma gibi bir tutum takınması hâlinde, mevzuatta yapılan bu değişikliklerin pratik bir değeri olmayacaktır ve normla uygulama arasındaki uçurum daha da açılacaktır. Bunun tersi bir tutumla ve daha dinamik bir yorumla yargı, tehlikeyi somutlaştırabilir ve Batı standartlarında bir ifade özgürlüğü sağlanması yolunda önemli bir adım atabilir. Bu adım, demokratik bir toplumda yaşama hakkına sahip olan insanımızın, söyleyeceği sözün ya da yazacağı yazının suç olup olmadığı noktasında, neredeyse paranoyaya varan kaygılarını bertaraf edecek ve özgürlük bilincini hızlandıracaktır.⁴⁸

Mevzuatta yapılan bu değişikliklerden sonra, yargı organının önüne gelen davalarda *“açık ve mevcut tehlike”* kriterini yorumlayış şekli ise, pratikte aslında çok şeyin değişmediğini göstermektedir. Gerçi bazı kararlarda *“açık ve mevcut tehlike”* ifadesi kullanılmıştır. Ancak önemli olan bu ifadenin kullanılmış olması değil nasıl uygulandığıdır. Yoksa herhangi bir mahkeme kararında *“açık ve mevcut tehlike”* ifadesinin kullanılması, o mahkeme kararını evrensel ölçütlere ve çağdaş demokrasiye uygun hâle getiren sihirli bir fonksi-

⁴⁴ CGKK., E. 2004/8-201, K. 2005/30, KT.15.03.2005.

⁴⁵ CGKK., E. 2004/8-201, K. 2005/30, KT.15.03.2005, YKD., Cilt: 31, Sayı: 7, Temmuz 2005, s. 1069.

⁴⁶ CGKK., E. 2004/8-201, K. 2005/30, KT.15.03.2005, YKD., Cilt: 31, Sayı: 7, Temmuz 2005, s. 1090 vd.

⁴⁷ SANCAR, Türkan Yalçın: “Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312. Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Anlamı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:52, Sayı:1, Ankara, 2003, s.99; TEZİÇ, Erdoğan: “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1990, Cilt: 7, s. 37.

⁴⁸ SANCAR, Türkan Yalçın: a.g.m., s. 99.

yon ifa etmez. Bununla birlikte yakın ve görülebilir bir tehlikenin varlığı tespit edilirken, ülkelerin içinde buldukları şartların dikkate alınması kaçınılmazdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bu ilkeye atıfta bulunduğu kararında Türkiye Cumhuriyeti'nin konumunun ve koşullarının bu tehlikeyi ağırlaştırdığına dikkat çekmiştir⁴⁹. Ancak böyle durumlarda dahi açıklanan düşünce bakımından soyut, genel ve sübjektif bir değerlendirilme yapılmamalıdır.⁵⁰ Aksi takdirde, hâkim politikalara alternatif oluşturan herhangi bir düşüncenin, zararlı ve tehlikeli olduğu kabul edilerek demokrasinin en temel unsurlarından biri olan muhalefet etme özgürlüğü ortadan kaldırılabilir. Buradaki tehlike, devletin önlemekte haklı ve yetkili olduğu, ciddi ve önemli zarar meydana getirebilecek, yakınlık derecesi çok yüksek olan bir tehlikedir. Bu kriter uygulanırken, düşüncenin ifade edildiği ortam dikkate alınmalı ve konu bir yakınlık ve derece sorunu olarak değerlendirilmelidir.⁵¹

⁴⁹ E. 1993/4, K. 1995/1, KT. 19.07.1995, AMKD, Sayı: 33, Cilt: 2, s.635.

⁵⁰ SUNAY, Reyhan: *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti*, Birinci Basım, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2003, s.29.

⁵¹SUNAY, Reyhan: a.g.e., s. 29; TEZİÇ, Erdoğan: a.g.m., s.36-37.

Kaynakça

AKAD, Mehmet-VURAL DİNÇKOL, Bihterin: *Genel Kamu Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

ARSLAN, Zühtü: “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: ‘Açık ve Mevcut Tehlike’nin Tehlikeleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl:6, Sayı:24, Ankara, 2001, s.14-22

ARSLAN, Zühtü(Der.): *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003.

BARNUM, David G.: “The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law”, *San Diego International Law Journal*, Volume:7, 2005-2006, s. 263-292.

BLOUSTEİN, Edward J.: “The First Amendment ‘Bad Tendency’ of Speech Doctrine”, *Rutgers Law Review*, Volume: 43, 1990-1991, s. 507-538.

CARROLL, Thomas F.: “Freedom of Speech and of the Press in War Time the Espionage Act”, *Michigan Law Review*, Volume: XVII, No:8, 1919, s. 621-665.

EMERSON, Thomas I.: “Freedom of Expression in Wartime”, *University of Pennsylvania Law Review*, Volume:116, 1967-1968, s. 975-1011.

GEMALMAZ, Mehmet Semih: *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997.

GÖZE, Ayferi: *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1995.

GÜRAN, Sait: *İfade Hürriyeti Üzerinde İdare’nin Yetkileri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:289, İstanbul, 1969.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.

ÖZGENÇ, İzzet: *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi*, Genel Hükümler, İkinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

RUHİ, Mehmet Emin: “ABD’de Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün Sınırlandırılmasında Uygulanan Ölçütler ve Bozguncu Faaliyetlere Karşı Alınan Önlemler Çerçevesinde Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü”, *Kazancı*, Nisan 2005, Sayı:8, s. 7-22

SANCAR, Türkan Yalçın: “Türk Ceza Kanunu’nun 159. ve 312. Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Anlamı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:52, Sayı:1, Ankara, 2003, s.89-99.

SUNAY, Reyhan: *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti*, Birinci Basım, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2003.

TEZİÇ, Erdoğan: “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1990, Cilt: 7, s.31-46.

TRAGER, Robert- DICKERSON, Dona L.: *Freedom of Expressions in the 21 st Century*, Pine Forge Press, California, 1999.

TURHAN, Mehmet: “Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl:1988, Sayı:4, s.87-117

YALVAÇ, Gürsel: *Yeni Türk Ceza Kanunu*, Adalet Yayınları, Ankara, 2004.

ZELEZNY, John D.: *Communications Law, Liberties, Restraints, and the Modern Media*, Second Edition, Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1997.